

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

ANDET BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1903—1905.

Bidrag til Herrnhutismens Historie paa Bornholm.

Ved **Knud Heiberg.**

Den nyevangeliske Bevægelse, kendt under Navnet »Bornholmerne«, synes paa adskillige Steder at have fundet sine væsentligste Tilknytningspunkter i Kredse, der forud har været paavirkede af den herrnhutiske Aandsretning. Dette kan paavises baade i flere Egne i Norge og her i Landet, f. Ex. i Egnene omkring Kristiansfeld og Skjern, og det vil sikkert kunne paavises endnu flere Steder. At der ogsaa paa selve Bornholm har været en endog ret stor herrnhutisk paavirket Kreds, har hidtil været ubekendt, men de nedenfor aftrykte Beretninger og Breve vil give Oplysning derom. Det er her, som saa mange Steder, gaaet saaledes, at Erindringen om en tidligere aandelig Bevægelse er gaaet tabt, men dens Virkninger er forblevne. Da Grundtvigs Ungdomsven P. N. Skovgaard i 1804 udgav sin Beskrivelse over Bornholm, skrev han om den religiøse Tilstand paa Øen¹⁾: »Biblen haves overalt næsten hos hver Bonde og formuende Husmand, og deri læses meget, saasom Bønderne have en særdeles Lyst til at disputere med hinanden om theologiske Materier, og stundom er de endog i Stand til at inlade sig herom med Præsterne, hvilke ved denne Leylighed kunne virke meget godt. Deres Dispyter om denne Materie ere sommetider ikke uinteressante og røbe ofte meget

---

¹⁾ S. 103.

Vid og en fin, god Forstand; de have saameget mere Liv, som nogle af Bønderne ere pure Ortodokser og andre ere ramme Naturalister; thi ved forskellige Meninger, der bringes paa Banen er det, at Diskurser vorde underholdende. Lidet Pietisteri findes ogsaa nord i Landet.»

Ved dette »lidet Pietisteri — nord i Landet« sigter Skovgaard utvivlsomt til den Kreds, der samledes om den herrnhutisk sindede Præst Jørgen Koefoed i Klemensker¹⁾. Denne Mand, der var barnefødt i Klemensker Sogn, var født d. 26. Decbr. 1731 som Søn af Proprietær Hans Koefoed og Hustru Anna, f. Koefoed. Efter at have nydt Privatundervisning hjemme kom han 1746 i Frederiksborg Skole, hvorfra han dimitteredes 1748. 1749 tog han filosofisk Examen. 1750—52 var han Informator hos Præsten Poul Schor i Vester Marie paa Bornholm, hvor han fik Lejlighed til at øve sig i Prædikekunsten. 1755 tog Koefoed theologisk Examen og opholdt sig derefter igen hos Schor, indtil han d. 2. Juni 1759 af Kongen blev udnævnt til personel Kapellan hos Sognepræsten i Klemensker Thomas From. Han blev ordineret af Biskop Harboe d. 5. Septbr., og d. 6. Nov. holdt han Bryllup med Froms Datter Margrethe Eleonore (f. paa Kristiansø 1739). I Klemensker forblev Jørgen Koefoed hele sin Præstetid. D. 25. Marts 1771 succederte han From, tog selv sin Afsked d. 15. Okt. 1808 og døde i Rønne d. 27. Marts 1812. Hans Hustru var død i Klemensker d. 25. Nov. 1803.

Jørgen Koefoed blev »Herrnhutismen«s trofaste Ven. Hans Fører til denne blev en snurrig Person ved Navn Hans Bidstrup²⁾. Dennes Broder Nicolai Bidstrup var i Juni 1764 bleven Degn i Vester Marie³⁾, men synes at

¹⁾ K.'s Personalialia findes i Vitae candidatorum 1759 i Sjællands Stifts Bispearkiv.

²⁾ Se Kirkeh. S. 4. R. V. 647.

³⁾ Brev fra Biskop Harboe til Provst Steenbech 9. Juni 1764. Dette og de i det følgende citerede Breve findes i Sjællands Stifts Bispearkiv.

have været svaghovedet¹⁾ og døde kort efter. Biskop Harboe lod saa hans Embede staa ledigt i nogen Tid til Bedste for Enken, der sad med 8 Børn, hvoraf de 6 endnu var »uopdragne«. I det Brev, hvori Biskop Harboe meddelte Provst Steenbech sin Bestemmelse herom²⁾, lod han tillige et Ord falde om, at den Afdødes Broder kunde faa Embedet, for at Enken kunde have »en god Stytte i ham.« Broderen var altsaa Hans Bidstrup, der først i 14 Aar havde været Hører ved Frue Fattig-Skole i København, og derefter fra 1762 Skoleholder i Snese. Han søgte da ogsaa og fik Embedet, skønt han lige havde afslaaet Harboes Tilbud om Nye Larskier Degnekald³⁾. I sin Ansøgning til Bispen skriver Bidstrup, «at maatte det behage Gud og Deres Højærværdighed» at forunde ham Embedet, saa »veed Gud, at det er mit Sind og meget ville glæde mig derved at kunne være min Broders fattige Encke og hendes Børn til den Hielp og Understøttelse, som kunde være mig muelig,« og han slutter med at meddele, at: »ligesom jeg uden nogens Paaanke upaaklagelig har opført mig i disse Embeder, saa haaber ieg og ved Guds og Jesu Naade, saaledes med ald Lydighed, Fliid og Anstændighed at opføre mig i dette nu ansøgende Degne Embede, om Samme mig Naadigst bliver forundt, at ieg kan være forvisset om Deres Høyædle Højærværdigheds Naade og høygunstige Bifald«⁴⁾.

De gode Forsætter har det altid været lettere at fatte end at udføre. Kort at melde: Hans Bidstrup og Svigerinden kom strax i Klammeri, men blev dog ved en Skiftesamling af Provsten »i alle ting vel og venlig forenede«⁵⁾.

1) Jvfr. Spr. H. J. Lunds Klage over ham 9. Okt 1764.

2) Harboe til Steenbech d. 26. Nov. 1764. Om Steenbech, se Manuskr. p. d. kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 726 b 4° p. 192 og 726 c 4° p. 101.

3) Brev fra Spr. P. Radich i Snese til Biskop Harboe 16. Nov. 1764.

4) Ansøgningen, dat. København 5. Dec. 1764.

5) Brev fra Provst Steenbech til Biskop Harboe 7. Aug. 1765.

Kort efter er det dog galt igen. Enken klagede atter ynkeligen til Bispen¹⁾, thi »disværre, da hand fick kaldet, blev han mig langt haardere, end nogen Fremmet kunde have blevet; hand jagede mig fra sig med mine Børn forgangen St^e Hansdag! at ieg blev huse viil og ved icke, hvor ieg skal flye hen!« — Hvorledes det videre gik Enken, beretter Historien intet om; men Hans Bidstrup kom meget snart ogsaa paa Kant med sin Sognepræst Hr. Hans Jørgen Lund, der Gang paa Gang klagede over ham. Hans Væsen synes ganske vist, efter Klagerne at dømme, at have været noget forstyrret, og mindst af alt synes han at have passet sin Gerning og sin Bedrift. Hvor meget berettiget der imidlertid har været i Klagerne, er det nu vanskeligt eller umuligt at afgøre. En Del af Uviljen mod Bidstrup skyldes aabenbart en aandelig Modsætning mellem ham og hans Sognepræst, en Del ogsaa den beklagelige Omstændighed, at Bidstrup til Tider ikke har været ganske normal. Til sidst søgte og fik han i Marts 1774 sin Afsked med Pension²⁾, og levede derefter stille i Aakirkeby, som det synes i en elendig Sindsforfatning (se S. 173).

Hans Bidstrup havde i sine unge Dage været et ivrigt og virksomt Medlem af det københavnske Brødersocietet; han havde den Gang, som adskillige Danske, ogsaa aflagt et Besøg i Brødremenigheden i Zeist i Holland, og at der den Gang havde været og endnu, da han kom tilbage til sin Fødeø Bornholm, kunde være Ild og Kraft i ham, ses af forskellige Oplysninger, man faar af de Klager, som fra flere Sider indgaves over ham. Sognepræsten Hr. H. J. Lund oplyser f. Ex. om ham i en Klage 2. April 1766, at han allerede 12 Aar tidligere havde yttret »singulair Væsen og fanatiske Griller, da Han samlede Fiskerne i Arnager udj Nye Larskier Sogn, og prædickede Omvendelse for Dem paa Sandet ved Havet«, og at han

¹⁾ Brev fra Kirstine sal Bidstrups til Biskop Harboe 4. Okt. 1765.

²⁾ Afskedsansøgningen er dateret d. 18. Marts 1774.

nu undertiden flakker om i Landet, »og jefnlig i Vinteren skal have besøgt Sandvig i Olskier Sogn og der holdet Forsamlinger«. Og Provst Hiorth indsender atter en Klage over ham d. 14. August 1770, ledsaget af følgende Ord: »Endnu følger en Klage over Degnen i Vester Marie, som er et selsomt Dyr og et halft Umenniske. Da ieg ved Visitats bad ham giøre nogle Spørsmaal til Børnene, løb han ind i Theologiam Mysticam og begyndte saa vidtløftig at haranguere, at hand glemte sig selv, saa ieg nogle Gange maatte erindre ham at giøre Spørsmale. Og saaledes tænker ieg, hand holder Skole, som det synes af Klagen; han er ellers deri som i alt andet excessiv forsømmelig. Derimod er mig nylig berettet, at hand holder Forsamlinger i St. Clemens Sogn, hvor der endnu findes en god Del Agerbechianer, hvilke iust ere hans Creature. Jeg veed ikke, om det er mig tilladt at melde min Mening: Om det maatte behage Deres Høyærværdighed at befale, at hand i Sogne Præstens, Capellanens og nogle Sognemænds Overværelse bliver tilrettesat, hans Forseelser og Forsømmelser ham skriftligen, postviis foreholdte, og hand tilholdt, skriftligen at giøre Afbigt og love Forbedring under Suspension, eller anden Straf, thi Advarsler og Paamindelser hielp intet. Jeg for min Person har i Sær det imod ham, at mine Omgangs Breve gemeenligen ligge nogle Nætter hos ham, skiønt hand har neppe en Miil til Rønne, og om ieg end undertiden skriver uden paa Brevet, at det maae befordres i mueligst Hast, er det dog det samme, naar det kommer til ham.«

Saaledes klagede de alle over Bidstrup, men alligevel var det dette sære Menneske, der, som det fortælles i det københavnske Brødreresocietets Optegnelser¹⁾, bragte Koefoed »paa det evangeliske Spor« og gav Stødet til hans nære Forhold til Herrnhuterne. Før Koefoed sluttede sig til disse, var han kendt som Pietist. I et Selvforsvar, som

¹⁾ Kirkeh. Saml. 4. R. V. 647 og 665.

han indgav til Biskoppen d. 31. Oktbr. 1768 i Anledning af nogle Beskyldninger, hans meget stridbare Degn Jørgen Sandby Togsverd havde rettet mod ham, skildrer han selv sin Præstegerning, idet han skriver: »De [sc. Sognepræst og Menighed] viide og kunde vidne med mig, at jeg har prædiket det reene Guds Ord, og slet ikke noget andet, allermindst det, som Degnen saa ublue skriver, hvilket jeg endog undseer mig ved at næfne oftere for Deres Høystærværdighed¹⁾. Vel har jeg ikke fremført Guds Ord med megen Veltalenhed eller verdslig Viisdom, som jeg ikke besidder; og om jeg end eyde noget deraf, som jeg ikke giør, saa vilde jeg dog ikke benytte mig deraf eller formenge det med Christi Evangelio: vel vidende, at Christi Evangelium ikke behøver at laane sin Kraft af noget saadant, men har Kraft nock udi sig selv til Saliggjørelse for hver den, som tror, i hvor simpelt og slet det end forekommer den stolte eller, om jeg sagde: blinde Verden. Dette eenfoldige, dog kraftige og saliggjørende Guds Ord er det, som jeg har prædiket eenfoldig, og efter mine svage Kræfter, fornemmelig det, som er Kiernen og Hoved Indholden af alt Guds Ord, neml. den Korsfæste Jesum Christum udi Hands tredobbelte Embede. Samme min Frelser har bevaret og skal fremdeles bevare mig for at fremføre noget for Hands dyrekiøbte Meenighed, som skulde forarge noget Guds Barn; endskiøndt jeg ikke kand forebygge, meere end Apostelen 1. Cor. 1,23, at jo uomvendte Verdens Børn, og selfindbildte Hellige tage Forargelse af denne Prædiken, saalenge de ikke ville lyde Ordet. Om Degnen eller flere med Ham ere iblant disse endnu usalige Folkes Tal, det beklager jeg vel, men glæder mig dog derfor, at her findes Mennisker, endog i denne Meenighed, som høre det bedre: som finde udi Evangelio en salig føde for deres Siæle. Simeons

---

¹⁾ Nemlig, at Koefoed havde »forargelig anført og fremført saa meget Kierlinge Sladder.»

Prophetie, Luc. 2,34 s., opfyldes altsaa endnu den Dag, i Dag er, endog iblant os. Jeg er bange for, at jeg her er for vidtløftig, eller skriver med for stoer Fripostighed, men da beder jeg allerydmygst, at Deres Høystærværdighed naadigst holder mig det til goede, da Deres Høystærværdighed seer, at Degnen har rørt mig paa det ømmeste med denne ugudelige Beskyldning: at jeg skulde have forfalsket Guds Ord! Jeg kand altsaa ikke gandske dølge den Heftighed, som jeg føler i mit Hjerter over saadan en Beskyldning udi saa vigtig en Sag. Lige saa aabenbare usandfærdigt er det, Hand fremfører imod mig, at jeg skulde have forsømt Søgne Bud. Jeg har ikke allene taget til de syge, saa ofte som jeg er bleven lovlig fordret, for at betjene dem med det Høystærværdige Sacramente paa deres Sygeseng; men jeg har endog siden, efter min Pligt, besøgt dem, saa ofte mig er Leylighed given for andre Forretninger. Og saasom Veyens Lengde og undertiden kand forhindre mig fra at komme til dem saa ofte, som jeg ønskede og burde, saa har jeg for at erstatte den Mangel forsynet mig med adskillige smaae udkomne Evangeliske Bøger, som ere ret trøstelige og ret Sukker søde, i sær for syge og døende, saasom: Jesu Vunder og Saar, som aabne Friestæder for alle arme og i nød bestædte Syndere¹⁾. — Jesus, Syndernes sande Ven²⁾. — Anviisning til at kunde døe salig og frimodig, med Exempler af døende, som salig og frimodig ere hensovede i vor Blodige og korsfæstede Forsonere Jesu etc.³⁾. Hvilke jeg laaner de syge, med Formaning til deres paarørende, at de læse noget udi dem for de syge, naar de self formedelst Legemets Svaghed ikke kunde. Dette anfører jeg

¹⁾ Findes ikke i Bibliotheca Danica.

²⁾ „Jesus, Synderes sande Ven, til Opvækkelse og Tilløkkelse endog for de allerugudeligste, at de skulle lade sig omvende“. Af det Tydske overs. Kbhvn. 1756. (Bibl Dan. I, 442).

³⁾ Se Bibl. Dan. I, 454.

ingenlunde til min Roes, som jeg ikke heller kand, eftersom det, jeg har gjort i den Fald, er min Pligt; men blot for at fralægge mig Degnens usandfærdige Beskyldning, og for at beviise for Deres Høystærværdighed, at jeg dog ikke har været saadan en forsømmelig Arbeidere udi Guds Meenighed, som Degnen beskylder mig for.«

At Koefoed af sin foresatte Øvrighed betragtedes som Pietist, fremgaar ligeledes af Provsten Mag. M. L. Hjorths Omtale af ham, da Hiorth efter Sognepræsten Thomas Froms Død ikke ønskede Koefoed, men sin egen Broder, til Froms Efterfølger. Mag. Hiorth gav nemlig Koefoed følgende Omtale¹⁾: »Capellanen paa Stedet, Hr. Jørgen Koefoed, gjør sig uden Tvivl stor Forhaabning om Sogne Kaldet, hand har og sine Tilhængere i Meenigheden, siden han er Hr. Agerbechs²⁾ Imitator, derimod frygtes han af de fleeste, endogsaa af dend Aarsag, fordi hand er fød og opdraget der i Sognet, og har endnu begge sine Forældre og sine Brødre boende der. At hand skulde blive Sogne Præst der, var uden Modsigelse langt over hans Fortieneste.« — Det gik imidlertid Jørgen Koefoed »langt over hans Fortieneste«, og han, ikke Provstens Broder, fik Embedet. Om Koefoeds Forhold til Herrnhuterne og om hans gudelige Forsamlinger findes Oplysninger i de nedenfor aftrykte Beretninger om de Besøg, det københavnske Brødresocietets Forstandere aflagde paa Bornholm 1775 og 1798. Tillige aftrykkes et karakteristisk Brudstykke af et Brev fra Provst Hiorth til Biskop Balle.

Præsten Jørgen Koefoeds Iver for den herrnhutiske Kristendomsform førte ham ind i en vidtløftig Proces med Storbønderne i hans Sogn³⁾. Koefoed vilde nemlig have anvendt Sognets »Gildesboer« (hvorom nedenfor) til en Skole, og hans Hensigt har klart nok været at forsyne

¹⁾ Brev fra Provst M. L. Hiorth til Biskop Harboe d. 4 Febr. 1772.

²⁾ Om denne ivrige pietistiske Præst se Biograf. Lex. I, 116.

³⁾ De vidtløftige Procesakter findes i Sjællands Stifts Bispearkiv.

denne med en herrnhutisk Lærer. Om Sagen selv beretter J. Koefoed saaledes¹⁾.

»Ligesom ieg, fra min Indtrædelse i det hellige Lære Embede her udi St. Clemens Kirkke-Sogn, hvilket ieg i omtrænt 20 Aars Tiid har forrettet, dels som Capellan, og dels som Sogne Præst, har ved Embedets Førelse med Iver attraaed at befordre Guds Ære, min Konges Villies Opfyldelse, og, som en absolut Følge deraf, Meenighedens sande Lyksalighed; saa har og alle de Midler, som kunde understøtte dette Forsæt været Gienstande for mine Bestræbelser. Af saadan Aarsag var det, at ieg 2den og 3die Advents Søndage 1778, efter Prædikken og Bøn, tiltaledede mine Tilhørere, at de med mig vilde bidrage til en for Sognet almindelig Skoeles Oprettelse og Underholdning, forestillende: at dette høist nødvendige Værk kunde komme i Stand, naar Bønderne i Sognet, paa Kongl. allernaadigst forventede Approbation, til dette Brug bortskjænkkede deres ellers forundte Rettighed til Intradernes aarlige Oppebørsel af 2de smaae Gaarde, eller saakaldede Gildesboer i Sognet, |: hvilke Intradere hidindtil bleve anvendte til Øl-Gilder :|, allerhelst da visse Personer af en udenlandsk Stad²⁾ vilde forære 100 Rdr. til Skoelens Opbyggelse. — Som Sognets Præst i saa mange Aar kiendte ieg de fleeste af Meenighedens Lemmer og deres Gemyts Beskaffenhed. — Ieg forud vidste, at alle ikke vilde billige et Forslag, sigtende til deres evige Vel, naar deres timmelige Forlystelser skedte mindste Indskrænkelse; ieg vidste derimod og, at mange Christelig sindede Gemytter vilde med Glæde antage mit Forslag. — Men da Sagen var vigtig, og ieg troede, at Mængdens Samtykke kunde give Anlæggets Fremgang en større Sikkerhed, blev det nødvendigt at bruge saadanne Udtrække, hvormed de Gienstridige kunde røres; ieg maatte altsaa tale med Ivrighed; og der-

¹⁾ I en Stævning af 29 April 1779

²⁾ Herrnhut?

for ere mine Taler i denne Materie af Tilhørerne blevne optagne paa tree forskiellige Maader: Mange, ja over den halve Deel af Bønderne i Sognet, indsaa min redelige Hensigt og Sagens Nødvendighed, og have samtykt min Anmodning; andre have viist sig ligegyldige; men 2de af Bønderne blev strax opbragte til Vreede og Forfølgelse. Disse toe have derefter ikke alleene paaført mig Proces med Vidne-Førelse etc.; hvor med de endnu continuere; men endog udviist sig overhørige, saa vel mig, som deres Siælesørger, som i sær mod den Geistlige Jurisdiction, hvor under en Sag af slig Beskaffenhed sorterer. — Ja, de ere endog gaaede saa vidt med deres Efterstræbelser, at de have omreist i Sognet, for til Kirkens Myndigheds og Lære-Embedets største Præjudice, at formaae andre med dem at angribe mig, ved hvilken Hværving de dog have været saa ulykkelige, at ikkun en eeneste Person har taget deres Partie i offentlig Udøvelse.»

Om Sagens videre Forløb har Koefoed selv i Korthed fortalt i det nedenfor aftrykte Brev til det københavnske Brødresocietets tidligere Forstander, J. Briant i Herrnhut.

Jørgen Koefoed var en af de Præster »af herrnhutisk Retning«, der holdt fast ved den levende Kristendom under Rationalismens aandelige Tørhed, vel ikke nogen betydelig Mand, men en Mand, som fortjener at mindes, fordi han paa sit Sted gjorde, hvad han kunde, for at fremelske et kristent Menighedsliv. Og hans Virksomhed har som sagt utvivlsomt haft Betydning for det gudelige Livsrøre paa Bornholm i det 19de Aarhundrede.

Aktstykker.

- I. Brødresocietetets Forstander Michael Crøgers Beretning om en Rejse til Bornholm i Juni 1775.

Diese Insel liegt in der Ostsee etwa 24. Meilen von Copenhagen 7. Meilen lang und 4. Meilen breit. Vor etlichen und 30. Jahren wurde einer namens Agerbech zu dem Kirch-

spiel Clemenskiär auf Bornholm zum Pastor berufen, der ein ganz eigener Mann und ein starker Gesetz-Prediger war, der aber auch zugleich das Evangelium mit einmischte. Durch ihn entstanden allerlei Bewegungen auf der ganzen Insel, es wurden auch verschiedene Leute, besonders in seinem Kirchspiel, erweckt. Weil er aber ein hitziger Mann und dabei grob in seinen Ausdrücken war, zerfiel er mit seiner Obrigkeit und zwar über lauter Nebendinge, wurde auch endlich deswegen removirt. An seiner Stelle kriegten sie in Clemenskiär einen blinden und toten Pfarrer, und mit ihm schiefen die mehresten Erweckten wieder ein, bis auf 3—4, die doch nicht ganz ungefühlig blieben, sondern beklagten sich unter einander, dass es nun zurück und so jämmerlich ging. Vor etwa 12. Jahren geschahe es, dass Bistrup, der einige Jahre in Zeist gewesen, und wegen seiner schwachen Gemüts Situation und Confusion nach Copenhagen zurück kam, wo er sich auch etwas erholte, als Küster nach Bornholm berufen wurde, da ihn dann die noch übrigen erweckten Leute gleich aufsuchten; er kam auch zu ihnen, wurde geliebt und war ihnen zum wahren Segen.

Der damalige Diaconus in Clemenskiär Georg Koefoed, der seit 4. Jahren daselbst Pastor ist, machte auch Bekanntschaft mit besagtem Bistrup, und kriegte durch Umgang mit ihm einen Eindruck von dem blutigen Heiland und der Brüdersache und zugleich eine Neigung die Brüder in Copenhagen deswegen zu besuchen und mit ihnen zu sprechen; kam auch ein paarmal dahin und reiste jedesmal recht angethan und mit gesegnetem Gefühl von unserm Gnadengang zurück nach Bornholm. Seitdem hat er eine herzliche Correspondenz mit uns unterhalten. Endlich hat er mich einigemal sehr angelegentlich gebeten, ihn auf Bornholm zu besuchen, denn weil er anfang das Evangelium mit varmen Herzen zu verkündigen, so entstund durch ihn eine neue Erweckung, und was bisher wie unter der Asche gelegen, kam wieder hervor, und da verlangte ihn, dass man ihm dabei ein wenig raten und helfen sollte, zumal er ein schwächlicher Mann ist, und gerne sahe, dass die erweckten Seelen eine Bekanntschaft und Connexion mit uns in Copenhagen bekommen könnten,

damit nicht alles nach seinem Heimgang verschwinden und versäumt würde. Dieses habe auch schon den l. Brüdern der Unit. Aeltesten Confz. berichtet, und bin durch unsers l. Br. Layrizens Antwortschreiben noch mehr animirt, diesen Besuch nach Bornholm vorzunehmen, wozu er mir auch den guten und herzlichen Segen der l. Brüder anwünschte. Am 31ten Mai trat ich also samt meiner l. Frau im Namen des Heilandes meine Reise nach Bornholm an, und kam auch den Tag darauf glücklich ans Land, wo wir des Nachts bei unserm Schiffer in Nexø logirten, der es in allen Stücken recht hübsch mit uns machte. Am 2ten Juni fuhren wir etwa 4. Meilen über Land und kamen wohl in Clemenskiär Pastorat zu unserm l. Pastor Koefoed, der uns samt seiner l. Frau in herzlicher Liebe aufnahm; sie freueten sich beide einmal Gemeingeschwister in ihrem Hause zu sehen. Pastor Koefoed ist ein Mann, dems ist um seine eigene wie auch um seiner Zuhörer Seligkeit zu thun, er hat auch den Grund, Christus und Sein Blut, gefunden, auf welchen er mit einigen hingesunken.

Am 1ten und 2ten Pfingsttage hörte ich ihn gründlich und gefühlig predigen, hatte nur dabei zu erinnern, dass er etwas zu viel von der Gemeinde oder von der Gemeinschaft der Heiligen, ihren Qualitäten, Verachtung und Verfolgung redete; hierzu wird er wohl einigermassen veranlasst, weil er mit den Erweckten Versammlung hält, wozu auch einige aus andern Kirchspielen kommen, und weil er der einzige auf der Insel ist, der sich so was vornimmt, so ist es andern etwas neues, worüber sie lästern, und ob er sich ziemlich darüber wegsetzt und gerne mit dem Volke Gottes die Schmach Christ trägt, so habe ihn doch brüderlich geraten, lieber ganz einfältig die Marter Gottes zu treiben und hauptsächlich den Tod des Herrn zu verkündigen, denn das wird schon alles ausrichten, und den seligsten Effect haben.

Am 2ten Pfingsttage versammelten sich einige und 30. von den Erweckten, welchen ich eine Stunde hielt, wobei es mir wohl in meinem Herzen war, und ich fühlete die Nähe des l. Heilandes und das Wehen seines Geistes unter uns. Am 3ten Pfingsttage war wieder eine Versammlung ohnweit

des Pfarrhofes, wozu sich über 50. alle dem Herzen nach bekannte Personen einfanden; ich ermunterte sie ihrem Gnadenruf zufolge, sich ganz mit Leib und Seele der Pflege des heiligen Geistes zu ergeben, seine gehorsamen Kinder zu werden, damit sie mit ihrem blutigen Freund bekannter, und Seinem Herzen zur Freude werden möchten. In Ansehung ihrer Verbindung unter einander, wünschte ich, dass sie auf Jesu Marter gegründet sein möchten, denn das würde sie zu sündenhaften, exemplarischen und seligen Gottesmenschen in ihrer ganzen Denk- und Handels-Weise machen. Den 8ten Juni reisten wir mit Geschw. Koefoeds nach Aaker, einem Städtchen, und besuchten daselbst 2. vom Heiland angefasste Familien, nämlich: einen Kaufmann Ibsen, und 1. Diaconum Arbo¹⁾); wir verbrachten den halben Tag bei ihnen mit nützlichen und herzlichen Unterredungen. Ich besuchte auch noch den Abend unsern alten Bistrup; seine innern und äussern Umstände jammerten mich, denn er hat seinen Küsterdienst abgesagt, lebt wie ein Einsiedler in einem kleinen Loch bei einem Bauern, ist schüchtern für die Brüder, und scheuet sich vor allen Menschen, der Trost aus Jesu Tod ist ihm entfallen, und weigert sich auf allerlei Weise denselben anzunehmen. Doch unser gnädiger Herr, wird sich wohl seiner wieder einmal erbarmen, und ihm zurecht helfen, wenn's auch erst vor seinem Scheiden geschehen sollte, denn das meiste rührt doch von einem schwachen Gemüt her. Er hatte sich vor 1. paar Jahren mit einer recht artigen und ordentlichen Person versprochen, sie wurde aber bedenklich und schlug es wieder ab. Darauf kam er in diese grosse Confusion, dass er sich von den dortigen Geschwistern weder trösten noch helfen oder lieben lassen will, es wird ihm nur mehr lästig, wenn man's darauf anträgt.

Den 9ten dachten wir mit besonderm Gefühl an unsre l. Geschwister in Copenhagen, die heute ihre Communion hatten und empfahlen uns und sie dem Heiland und Seiner Seele und Leichnam voll Wunden.

---

¹⁾ Poul Poulsen Arboe, Kapellan p. p. i Aaker, siden Sognepræst i Haslund og Rulsker; se Wiberg I, 544.

Den 11ten hörten wir den Pastor Koefoed predigen und seine Zuhörer recht lieblich zum blutigen und gekreuzigten Heiland zuweisen und sie zu Seiner Gnade und Seligkeit zu invitiren. Nachmittags war in seinem Hause eine Versammlung von etlichen 60. Personen, die zum theil 3. und 4. Meilen weit aus andern Kirchspielen hingekommen waren, weil sie von andern Erweckten gehört, dass 1. paar Geschwister aus Copenhagen da wären. Der obgedachte Diaconus fand sich samt seiner Frau auch dazu ein. Ich continuirte mit Gnade und Segen die Materie, welche der Pfarrer gehabt, wie höchst nötig es ist, dass wir einmal zum l. Heiland und Seinen Wunden als arme Sünder mit unsern ganzen Herzen kommen, und so immer als Seine Elenden einfältig und kindlich bei ihm bleiben, wenn wir anders selige Menschen werden und bleiben wollen. Nach der Versammlung sahen und sprachen wir diese l. Leute Classenweise, und führten ihnen zu Gemüte, wie ihnen der Mensch gewordene Gott, auch für ihren Stand und Alter, sie seien ledig oder verheiratet, jung oder alt, die besondere Gnade verdienet hat, dass jedes in seinem Stand und Grade ein heiliger und seliger Mensch werden kann, und Sein Bild tragen, wozu ich ihnen durch die Erkenntnis unsers l. Herrn eine selige Erfahrung nach Leib und Seele wünschte. Mit dem Diacono Arbo, der die Nacht da blieb und sehr bewegt war, hatte ich nachher viele offenherzige Unterredungen, gab ihm auch Auskunft in Ansehung verschiedener Materien, worüber er einiges Bedenken trug, er war sehr gerade mit mir und fragte nicht aus Curiosité, sondern aus Verlegenheit. Den 12ten verbrachten wir recht vergnügt und erbaulich mit den 2. Pfarrern. Unter andern verlas ich ihnen einige westindische Diaria von der Gnade, die unter den Negern waltet, die ihnen recht herzrührend und anbetungswürdig war. Abends reisten Arbos wieder froh und dankbar nach Hause.

Am 14ten hatten wir mit Geschwister Koefoeds bei Gelegenheit, dass sie sich ihres Standes wegen äusserten, treuherzige Unterredungen. Ich communicirte ihnen darauf eine Chorrede des Bruder Johannes, die beiden tief zu Herzen ging. Die heutige Losung war uns in Erwägung unsers

Zurückbleibens, und unsrer grossen Schulden, sehr tröstlich. Wenn eure Sünde gleich blutroth ist, soll sie doch schneeweiss werden p. p. Sein Bluth, der edle Saft, hat solche Stärk, und Kraft p. p.

Den 15ten hielt ich mit Koefoeds Kindern eine eigene Stunde, wie ich's auch nachher mehrmalen that. Der älteste, ein grosser Knabe Thomas, hat insonderheit ein weiches und gefühliges Herz gegen die Wunden Jesu. Den 18ten war wieder eine hübsche Anzahl versamlet, die ich recht herzlich erinnerte, heute und täglich gründlich zu untersuchen, wie sie in ihren Herzen mit dem Martermanne stehen, ob sie es einfältig und ganz mit Ihm meinen, und sonst nicht mit sich zufrieden sein, sondern Ihm so lange vorweinen, bis sie ihrer Gnadenwahl und Seiner Wunden recht froh wurden. Weil sichs noch einige Tage mit unserer Rückreise verzog, so bestellte Br. Koefoed den Abend vor Johanni (da das ganze Land hier nach väterlicher Weise zu einer Quelle reist um ihre eitele Lustbarkeit da zu treiben) die Leute zur Versammlung, da wir, um uns auf unsre Art was zu gut zu thun, auch wirklich was seliges aus den 5. Brunnlein, daraus uns rinnt Fried, Freud, Trost, Heil und Leben, mit einander genossen. Den 25ten hatten wir noch die letzte Versammlung hier in fühlbarer Nähe unsers blutigen Freundes. Wir erinnerten uns mit Scham und Freuden an unsern Gnadenberuf und Erwählung. Mein Anliegen war, demselben treulich nachzugehen, uns fleissig in Jesu Verdienst zu weiden, und so immer mehr in unsern Herzen durch die Gnade befestiget werden, bis zum Erblassen in Seinem Arm und Schoos, welches wir uns auch auf den Knien unter vielen Thränen ausbaten. — Mit des Br. Koefoeds Gutbefinden wurde auch ausgemacht, dass er ihnen künftig eine allgemeine Versammlung halten wollte, und in den 3. Wochen dazwischen, sollten sie unter seiner Aufsicht Classenweise in gewissen Abteilungen zusammen kommen, da der Zweck mehr sein sollte, durch einfältige Erzählung, was der Heiland an ihren Seelen thut, dem Herzen nach bekannter und genauer verbunden zu werden, als dass sie just dachten eine Rede zu hören.

Man siehet wohl, dass die Leute mehr Pflege brauchten;

die Umstände und Personen sind aber so, dass man's niemand aus ihrer Mitte anvertrauen kann, sich der andern anzunehmen, sondern es muss alles alleine von dem Pfarrer dependiren, welches doch just nicht das beste ist. Denn theils haben sie nicht ein ganzes und kindliches Zutrauen zu ihm, sondern eher etwas schüchternes und zurückhaltendes gegen ihn; theils fehlet auch dem Br. Koefoed was mütterliches und sorgfältiges in seinem Umgang mit den Seelen, welches er doch wohl selbst nicht so recht kennt. Ich sehe also für die Zeit nicht, wie man eine andere Einrichtung unter den Leutchen machen kann; denn weil sie dem äussern nach ein sehr armes Volk sind, so fällt es weder dem Br. Koefoed noch ihnen ein, Geschwister von der Gemeine zu verlangen, denn sie können sie nicht versorgen, indessen wäre es doch gut, wenn sie jährlich besucht würden. Aus Mangel an Schiffsgelegenheit haben wir uns 4. Wochen allda, und also länger als wir's uns vorgenommen, aufgehalten, wie wir aber gewiss diesen Besuch mit Segen und Vergnügen sowohl für sie als für unsre eigenen Herzen abgestattet haben, da die Leute, wenn keine Versammlung war, uns besuchen kamen, oder wir sie, wo wir konnten, besuchten, da sowohl öffentlich als bei speciellen Unterredungen viele Sünderthänen geflossen sind, so haben wir auch ein zartes Gefühl von diesem Lande und insonderheit von Clemenskiär bekommen. Bitten auch hiemit unsre l. Geschwister, des Pastor Koefoeds samt seiner Familie und der l. Leutchen, die sich zu ihnen halten, eingedenk zu sein, deren man etwa 60. rechnen kann, nämlich 10 Männer, 28 Weiber, 22 ledige Weibspersonen und 6 ledige Mannspersonen, wovon ich die Hälfte als in Jesu Blut begnadigte Seelen habe ansehen können, und die übrigen als darnach verlangende Candidaten. Nun der liebe Heiland hat gewiss Sein Werk auf dieser Insel angefangen, und wir wünschen einen seligen Fortgang, bis alle Seine Friedensgedanken an ihnen erfüllet sind.

Am 27ten reisten wir, nach zärtlichem Abschied mit Geschw. Koefoeds, nach Rønne, und kamen am 28ten Abends glücklich und wohl nach Copenhagen, dem Heilande sei Dank

für alle Gnade, Barmherzigkeit und Segen, die Er uns auch auf dieser Reise hat wiederfahren lassen.

Arkivet i Herrnhut, Gemein Nachrichten, 1775, IV 994 ff.

II. Udtog af Brev 4. Septbr. 1786 fra Provst M. L. Hiorth til Biskop Balle.

For Deres Høyærværdigheds Nærværelse her paa Landet har jeg paa samtlige Medbrødres og egne Vegne at aflegge største Taksigelse. Det glædede og opmuntrede os alle, at Deres Høyærværdighed ikke fandt sig misfornøyet med Menighedernes Tilstand og Ungdommens Kundskab.

Resolutionen over Bøndernes Klage i Clemenskiær er efter Ordre Vedkommende bekendtgjort, men jeg har ikke siden hørt derfra. Den fornemste Aarsag, hvorfor Bønderne hade Præsten, ere hans utidige Anstalter om en Skole. Den Sag har i nogle Aar været i Gjære, men er endnu intet bleven af, Tiden vil lære, om den bliver. Jeg tilstaaer, at Hr. Koefoed har sit Hoved for sig selv, og er anderledes end andre, saa der derfor findes de i Menigheden, der have søgt og ogsaa erhholdet Tilladelse til at communicere hos en anden Præst. Men mon man ikke og her kan applicere Frelserens Ord, Mar. VI, 4? Thi han er født og opdraget der i Sognet.

Een Post i Decisionen maae Deres Høyærværdighed tillade mig at melde om: Det er om Ringning over Liig, uden Prædiken eller Liigtale. Dersom det bliver indført her paa Landet, vil Liigprædiken aldeles gaae af Brug, som dog giver ypperlig Anledning til Opvækkelse og Opbyggelse. Jeg bruger om Søndagen af Prædikestolen at bekendtgøre, naar der i Ugen bliver Liigprædiken, da der samles flere Folk end til nogen Maanedsbenedag. Men kan Bønderne faae Klokkeklang og Degnesang, skjøtte de ikke om Præstens Forretning, og de Ildesindede ville triumphere over, at de saaledes kunne foragte Præstens Tieneste. Ey at melde om, at Liigprædiken er det bedste og fornemste af Kaldets Accidentzer, som da gaaer bort. — —

Sjællands Stifts Bispearkiv.

III. Sognepræst Jørgen Koefoeds Brev til Jonathan Briant 7. Juli 1797.

Kjæreste Broder Jonathan Briant!

Endskiønt det er mange Aar siden, at jeg hafde den glæde at see dit Ansigt, saa har jeg dog intet tabt af den kiærlighed, som dengang optændtes i mit hierte til Dig, da Du ved mit Besøg i Kiøbenhavn tilloed mig at komme i Brødrenes Forsamling der¹). Losungen paa 4de Maj udtrykker mit hiertes Befindelse: „Jesu Gemeine bleibt meine freude“. Derved bliver det; og endskiønt jeg ikke kand have den Naade, at bo iblant dette folk her i tiiden |: det kand dog maaske endnu komme dertil, at jeg kunde ende mine Dage i et Meenigheds Stæd :|, saa tvivler jeg dog aldeles ikke om, at samles med dem for Lammets Throne i en salig Evighed, for Lammets for mig arme syndere ogsaa betalte fuldgyldige Løse Penge. I dette Haab lever jeg glad og fornøiet min meeste tiid. Hvad din Person angaaer, saa fant jeg noget fortrinlig hos Dig, se: et kiærlig, enfoldig og ligefrem væsen, med salvelse begydt. Dine Raad har været mig fordeelagtige og dyrebare, som vare grundede paa Din egen Erfaring. Alt dette drev mig til for to aar siden at skrive Dig til, men jeg er endnu ikke bleven glædet med Brev fra Dig igien, som jeg hiertelig har længtes efter, men hidtil forgieves. Nu det betager mig dog intet endnu af min Kiærlighed til og høiagtelse for Dig. Mulig mit Brev er ikke indløbet, og om det er, da maaske Dine Forretninger ikke have givet Dig tiid tilovers at svare. Mit Brefs indhold var dels om min Familie, hvis velgaaende jeg tænkte, glædede Dig, dels meldte jeg ogsaa om mit Embede, og sammes Velsignelse af Frelseren paa nogle Siæle, samt at jeg i og for samme har været agtet værdig til at lide noget, ikke af det slags, som staar 1. Pet. 4,15, men som en Christen, der attraaede mine tilhøreres sande Vel, v. 16.

Sagen var denne: her var en temmelig almindelig opvækkelse iblant mine tilhørere, af hvilke jeg haaber, en del befinder sig for Lammets Throne i en salig Evighed; nogle

¹) Se Kirkeh. Saml. 4. R. V, 664.

ere her endnu tilbage, til hvilke endnu kommer en og anden. Her var to Gildesboer i mit Sogn¹⁾ lefnet fra de hedenske tiider, hvoraf indkomsterne bruges til drikke og syndlaug, derved stoed en og anden fare af de opvagte for at indvikles og tage skade paa deres siæle. Jeg tænkte, at de kunde bruges til noget bedre. Broder Crøger gav mig andledning dertil, som fandt det fornødent, at et par Meenigheds Sydskende boede iblant os. Jeg indsaae og indseer endnu fornødenheden heraf og ønskede samme. Crøger var her en hel Maaned hos os her og fick nogenledes Kundskab om vor forfatning. Jeg fick 51 af mine tilhørere til at give deres votum til Gildesboernes bortselgelse og anvendelse til noget bedre, men 36 vare derimod, disse understøttede af andre uvedkommende, som ikke vare det gode bevaagen, forarsagede mig megen Kummer. Jeg var dog saa lykkelig at faae Kongel. Resolution paa Gildesboernes bortselgelse og anvendelse efter min villie, som jeg just ikke kunde aabne mig med paa vedkommende stæder. Men da drev Contra partiet det til det yderste, saa jeg maatte lade alting fare. Min attraae er endnu uforanderlig efter at faa et par Menigheds Sydskende iblant os, som kunde blive bekiendt med de opvaktes hierte forfatning og tale med dem, men seer ingen udveie dertil, saasom de fleeste ere fattige, som jeg skrev i mit forrige Bref, de rige elske verden. Men jeg ønskede dog hiertelig, at den Naade, der har begyndt hos nogle, maatte vedblive efter min hiemgang. See kiære Br.! dette er motiven til denne Skrivelse! Min ydmyge Bøn er denne, at en Broder, helst en gift Broder tillige med hans Kone (thi her er mest af qvinde kiønt opvagt) maatte for det første giøre et besøg hos os, enten fra Kiøbenhavn, eller og fra Gothenborg i Sverrig, thi om de komme ned til Skaane, er her kun en sey miil over vandt til Bornholm, og her gaar dog jevnlig ferge imellem Skaane og Bornholm, saalenge Søen er aaben. Derved kom mine tilhørere i nærmere bekiendtskab med Brødrene,

¹⁾ c. »2de smaae Gaarde«, hvis »Intrader« tilfaldt Bønderne, der anvendte dem til »Øl-Gilder«, ved hvilke det ikke altid, som det ses af Sagens Akter, gik vel til.

som jeg troer vilde faae god følge for den tilkommende tiid. De ere ikke uvidende om Brødrene, foruden Broder Crøger har ogsaa Br. Düppel besøgt os to Gange, men det var for kort, kun nogle Dage. Hand er, som jeg hører, hiemme hos Frelseren.

Efter at jeg herved har frembragt denne Bøn til Dig, Kiære Broder: overlader jeg alt til den barmhertige Frelser, hvad han vil giøre med os her paa denne Insul.

Herre Jesu! lad mørkheds magt beskemmes, og lad dit Naade Rige fremmes, ogsaa her iblant os, amen! En af mine opvagne tilhørere, Anders Hansen, en fattig Mand, men en reedlig Mand og sand Jesu Elskere, er i denne tiid reyst i besøg til Christiansfeld, i selskab med Br. Gielstrup, Præst i Røe Sogn her paa Landet¹⁾, som ogsaa prædker Evangelium, og har sin Syster iblant de Ledige Systre i Christiansfeld. Denne Mand, Anders Hansen, har et par aar attraad at komme til at boe i en Meenighed, har self skreved derom til Christiansfeld, men det er endnu ikke kommet dertil med ham. Om hands besøg derover kand være ham beforderlig dertil, faaer jeg at see ved hands hiemkomst. Jeg er nu gammel 66 aar, og begynder at blive skrøbelig. Frelseren har dog hidtil giort mig styrk til Self at forrette mit Embed, men behøved en Medhielper, en Capellan, som det heder, hvilken jeg dog meget nødig tager, førend den høieste nødvendighed nøder mig dertil, saasom jeg befrygter, at Hand ikke skulde blive af min tænke maad. Ogsaa dette vil jeg henstille til min Frelser. Min kiærligste hilsen fremsender jeg til Menigheden i Herrnhut, hvor jeg ingen kiender af Person, uden allene Dig, kiære Broder! Ihukommer mig i eders Bønner for Frelseren, og iligemaade mine tilhørere, at hand vil opholde os den salige Lære, den Korsens Lære, og bevare os fra fornuft læren, thi intet giver hiertet føde, intet giver roe og fred, uden det, at Jesus døde, og Hands Kors og blodig sved, Hvad ej derfra flyder ned, er kun idel daarlighed, setter siælen kun tilbage, saalenge man ikke Lammets Blod

---

¹⁾ Se Kirkeh. Saml. 4. R. V. 594.

faar at smage. Min Aand omfavner Dig, og jeg er ved Frelserens Naade

Din hiertelig elskende, men derhos arme Broder

Clemens Præstegaard p. Bornh.

Jørgen Koefoed.

d. 7. Julii 1797.

E. Skr. Af Mangel paa sikker Befordring er dette Brev bleven liggende hos mig indtil d. 26. Septbr. — Glæd mig dog med nogle Linier, førend vinteren forbyder transporten imellem Kiøbenhavn og Bornholm. Vale in Crucifixo!

Arkivet i Herrnhut.

IV. Bericht des Br. Satterup von seinem Besuch auf der Insel Bornholm im Mai und Juni 1798.

Da mir aufgetragen worden, von Copenhagen aus einen Besuch bei den Erweckten auf Bornholm zu machen, so reiste ich zu dem Ende am 13ten Mai von da ab. Auf unserer Fahrt, bei welcher uns der Wind meist ungünstig war, begegnete uns ein schwedisches Schiff, welches so grade auf uns zusegelte, dass wir Gefahr liefen, durch dasselbe übersegelt zu werden; wir lenkten aber noch das unsrige zu rechter Zeit so nahe als möglich ans Ufer, und entkamen dadurch unserm Untergang. Am 2ten Tage mussten wir wegen des contrairen Windes eben daselbst wieder vor Anker gehen, wo wir am ersten Anker geworfen hatten, nämlich zu Kastrop, eine Meile von Copenhagen. Endlich langten wir am 17ten Nachmittags vor Rønne auf Bornholm an, und ich ging mit einem Bruder von da, welcher auch als Reisender auf dem Schiffe gewesen, dankbar ans Land. Nachdem ich bei demselben über Nacht gewesen; fuhr er des folgenden Tages mit mir nach Clemens-Predigerhof, wo mich der Prediger, Br. Koefoed, mit den Seinigen sehr liebeich aufnahm, und auf den 20ten eine Versammlung unter den Geschwistern ansagen liess. An gedachtem Tage hielt er Vormittags erst die Sonntagspredigt, wobei ich über die Menge der Zuhörer, welche seinen evangelischen Vortrag mit vieler Andacht anhörten, erstaunen musste. Darauf war Nachmittags die Versammlung, welcher etwa 40 Personen beiwohnten, denen Br. Koefoed den Zweck

meines Besuchs bekannt machte, und sie ermunterte, mich in seinem Hause fleissig zu besuchen; worauf ich sie auch noch besonders grüsste und ihnen meinen Wunsch bezeugte, dass mein Besuch ihnen und mir selber zum Segen gereichen möge. Es befand sich auch der Prediger, Br. Gielstrup, mit dabei, und da derselbe in ein paar Tagen nach seiner Pfarre im Holsteinischen abreisen sollte, so sangen wir ihm zu seiner Reise, und zu seinem neuen Amte, einige Segensverse. In den folgenden Tagen besuchten mich die Erweckten sehr fleissig, und unterhielten sich mit mir über ihre Herzensangelegenheiten, wobei Br. Koefoed auf mein Ersuchen, so oft ich es für nötig fand, zugegen war. Es giebt unter denselben viele solide Leute, deren ganzer Sinn dahin gehet, für den Heiland zu leben, und die zum Teil schon seit 20 und mehr Jahren in Seiner Gemeinschaft stehen. Die Uebrigen besuchte ich in ihren Wohnungen, und freute mich nicht nur ihr wohl eingerichtetes Hauswesen, worin Fleiss, Ordnung und Reinlichkeit herrscht, anzusehen; sondern auch mich auf eine reale Weise mit ihnen zu unterhalten. Unsere Gespräche bezogen sich vornehmlich auf die Erziehung und den Unterricht ihrer Kinder, worin es auf dieser Insel sehr mangelhaft aussieht, denn es giebt hier weder Schulen noch Lehrer, sondern es ist alles den Eltern selbst überlassen. Ich ermahnte daher diese dringend, in der Erziehung ihrer Kinder alle mögliche Treue und Sorgfalt zu beweisen, und sonderlich darauf Bedacht zu nehmen, dass sie frühzeitig mit dem Heiland bekannt werden, und in einen kindlichen Umgang mit Ihm kommen mögen. Die Eltern versprachen dieses, und die Kinder wurden gerührt, als ich ihnen desfalls auch zu Herzen redete, und ihnen die Liebe, welche der Heiland zu ihnen trägt, zu Gemüte führte. Schon vor langer Zeit war Br. Koefoed damit umgegangen eine Schule anzulegen, und hatte auch die Königliche Erlaubnis dazu erhalten; allein sein Plan fand bei den Bauern, welche denselben unterstützen sollten, keinen Eingang; die Erweckten aber, die sonst dazu willig gewesen wären, konnten nicht allein daran Teil nehmen, weil sie grösstenteils arm sind, und so musste denn dieses heilsame Unternehmen unausgeführt bleiben. Am zweiten Pfingstfeiertag machte ich in

der Versammlung, wozu sich 45 Personen eingefunden hatten, meinen Abschied mit einer Rede und Gebet, worin ich sie zu treuem Anhangen an den Heiland ermunterte, und sie Seiner Gnade und Bewahrung empfahl. Es waltete dabei ein besonderes Gefühl der nahen und segnenden Gegenwart des Heilandes, und die Bewegung war so allgemein, dass fast kein Auge trocken blieb, und einigemal mit Reden inne gehalten werden musste. Auch hatten die Geschwister Falks, welche im Begriff standen, an einen andern Ort zu ziehen, ein Liebesmahl veranstaltet, welches mit lieblichen Unterredungen von dem Werke Gottes unter den Heiden, sonderlich in Westindien und Grönland, erbaulich unterhalten wurde. Als ich hierauf von den Geschwistern Abschied nahm, bezeugten sie sich sehr dankbar für meinen Besuch, und baten mich, ihrer nicht zu vergessen, sondern bald wieder zu ihnen zu kommen. Auf mich hat der Segen des Evangelii, den ich auf dieser Insel fand, einen lieblichen Eindruck gemacht; und da Br. Koefoed das Werk Gottes mit grosser Angelegenheit treibt, und so viele begierige Zuhörer zu seiner Kirche kommen, dass ein Teil derselben, um Platz zu haben, in den Gängen stehen müssen, so nahm ich die Hoffnung mit, dass der Heiland noch eine reiche Ernte in diesem Kirchspiel einsammeln werde. Mit genanntem Bruder nahm ich die Abrede, wie eine mehrere Gemeinschaft unter den Erweckten selbst eingeleitet werden könnte, damit, wenn er etwa aus der Zeit ginge, — er war wirklich bei meiner Abreise krank, — sie dieselbe fortsetzen könnten. Als ich nach Rønne kam, vernahm ich, dass der dasige Königliche Zolleinnehmer, Namens Lucas, ein Deutscher von Geburt, mit mir zu reden wünschte. Ich ging sogleich zu ihm, und fand an ihm einen wahren Liebhaber Jesu, mit dem ich sogleich zusammen fliessen konnte. Er ist, ehe er in dieses Land kam, einmal zum Besuch in Gnadenberg, und in der Folge, nachdem er in dänische Kriegsdienste getreten, auch in Christiansfeld gewesen, wohin er noch jetzt correspondirt.

Nachdem ich den 29ten Maj in Rønne an Bord gegangen, langte ich den 30ten bei Stubbe Kiöbing auf der Insel Falster an, und begab mich den folgenden Tag mit einer Fuhre nach

Lolland, um meinen alten 83jährigen Vater und meinen Bruder mit seiner Familie zu besuchen, welche durch meine unvermutete Ankunft sehr erfreut wurden. Mein Bruder¹⁾ predigt hier das Evangelium von Jesu Christo, und hat viele Zuhörer, worunter etwa 10 Erweckten sind, deren einige ich auch kennen lernte. Auf meiner weitem Reise traf ich bei dem Prediger, Br. Biörn Lund²⁾, ein, wo ich auch den würdigen Bischof Balle fand, der eben zur Visitation hier war. Mit beiden hatte ich verschiedene angenehme Unterredungen. Den 16ten Juni Abends kam ich denn wieder hier in Copenhagen an, froh und dankbar für die gnädige Leitung und Unterstützung meines Herrn, und mit der Bitte zu Ihm, dass Er alle die Seinen, welche ich auf diesem Besuch getroffen habe, mit Seiner Gnade umfassen, und aufs neue segnen wolle; wozu ich sie hiemit auch dem teilnehmenden Andenken aller unserer Geschwister empfehle.

Arkivet i Herrnhut. Gemein-Nachrichten 1798 I. 643 ff.

---

1) Brevskriveren Chr. V. Satterups Broder Poul Satterup, Sognepræst i Dannemarre 1788—1814 (Wiberg I. 267.) Deres Fader var (i Følge Kolding Kirkebog) Guldsmed Jacob Satterup. Moderen, der hed Sidsel, var død $\frac{3}{8}$ 1792.

2) Sognepræsten i Hellested 1785—1801. Wiberg I. 584.
